KONSERVERINGSBEGREBET I DET 20. ÅRHUNDREDE

Beate Knuth Federspiel

I 2000 fik Kunstakademiets Konservatorskole status som højere uddannelsesinstitution.¹ Konservatorskolens historie er også en del af konserveringens historie, og den udvikling, konserveringsuddannelsen i Danmark har gennemløbet siden etableringen i 1973, afspejler historien om professionaliseringen af konserveringsfaget i det 20. århundrede. Formaliseringen og systematiseringen af uddannelsen af konservatorer er et helt afgørende element i den udvikling.

Etableringen af en formaliseret konserveringsuddannelse i Danmark skete på et tidspunkt, da konserveringsfaget var i hastig udvikling internationalt. Der var især tale om en styrkelse af konserveringens teoretiske og metodiske grundlag, samtidig med udviklingen af avanceret teknisk udstyr til undersøgelser og behandlinger, udbygning af eksisterende værksteder med laboratorier og udstyr, og etablering af formaliserede uddannelser både i Europa og USA.

Den situation bør ses på baggrund af det politiske, sociale og kulturelle klima, som overordnet set var et resultat af 2. verdenskrig: De store internationale organisationer på kulturområdet blev dannet som dele af den omfattende struktur af organisationer under de Forenede Nationer, som overordnet alle havde samme udspring; den grundtanke, som er formuleret i FNs charter.² UNESCO (*the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*) blev dannet i 1945 med direkte

reference til FNs charter. I 1956 blev i UNESCOs regi oprettet et internationalt center til fremme af bevaring af kulturarv: *The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*, som tre år senere etablerede sig i Rom, og senere (1978) fik betegnelsen ICCROM (en forkortelse for den kortere form af det oprindelige navn, som efterhånden udviklede sig: the International Centre for Conservation, Rome). Allerede i 1946 var ICOM (*the International Council of Museums*) blevet dannet som en *ngo* (non-governmental organisation) med formaliseret kontakt til UNESCO. En tilsvarende ngo på monumentbevaringsområdet opstod i 1964 med oprettelsen af ICOMOS (*the International Council of Monuments and Sites*).³

Denne artikel er et forsøg på at belyse nogle af de mekanismer, som afgørende kom til at præge bevidstheden om nødvendigheden af at beskytte og bevare kultur og kulturarv, og dermed også formede de redskaber – begrebs-

mæssige såvel som organisatoriske – som kendetegner konserveringsbegrebet i slutningen af det 20. århundrede.

Begreber er redskaber til at forstå verden. Men de er ikke konstante, de ændres fortsat i historiske, politiske og sociale processer. Også når det drejer sig om kulturbevaringens begrebsmæssige og organisatoriske redskaber, er det nødvendigt at kende både de 'redskabers' nutidige betydning, og deres oprindelse og skiftende betydning, for at kunne forstå, hvordan de bruges og tolkes og hvilke konsekvenser det har, eller kan have. Eller, sagt på en anden måde: for at kunne perspektivere dem i forhold til fortid og nutid.⁴

En sådan undersøgelse perspektiverer samtidig de ændringer i opfattelsen af begrebet kulturarv, som bl.a. har været medvirkende til at 'kultur' og 'identitet' kunne blive centrale elementer i internationale politiske tiltag i slutningen af det 20. århundrede,⁵ og som afgørende har ændret præmisserne for *konservering* af kulturarv og kravene til udøverne af den disciplin.⁶

"VERDENSARV"

Michael Hardt og Antonio Negri – henholdsvis litteraturteoretiker og politisk filosof, og forfatterne til en af de mest aktuelle analyser af verdensordenen i globaliseringens tidsalder – analyserer i deres bog *Empire*⁷ de internationale organisationer, som dannedes i kølvandet på de to verdenskrige i det 20. århundrede. De hævder bl.a. at forestillingen om en international orden allerede var etableret med oprettelsen af Folkeforbundet efter 1. verdenskrig. Oprettelsen af de Forenede Nationer efter 2. verdenskrig var blot en konsolidering og udvidelse af den forestilling, som udviklede sig til en international juridisk orden, som ved

slutningen af det 20. århundrede var blevet global.⁸ (Ordet globalisering bruges her i betydningen en ny økonomisk og politisk orden, hvor 'verdensmarkedet', en hierarkisk struktur med rødder i den økonomiske ekspansion efter 2. verdenskrig, har fået global rækkevidde ikke kun i geografisk betydning, men også i kraft af, at den samme hierarkiske struktur har politiske, sociale og kulturelle konsekvenser.)

Set i det perspektiv får de internationale organisationer på kulturområdet en ekstra dimension, som det er nødvendigt at forholde sig til for at forstå kulturbevaringens begreber, struktur og rækkevidde, herunder nødvendigheden af professionaliseringen af konserveringsfaget.

Unesco og de øvrige kulturorganisationer, som er nævnt i indledningen, har haft afgørende indflydelse på kulturbegrebet og dets forvaltning i slutningen af det 20. århundrede, ikke mindst i kraft af den lange række af juridiske dokumenter på bevaringsområdet – i forhold til både kultur og natur – som de har taget initiativ til, og af hvilke de vigtigste er: Haagkonventionen af 1954, Venedigcharteret 1964, Konventionen mod illegal handel med kulturarv 1970, og Verdensarvkonventionen fra 1972, og desuden den lange række af deklARATIONER, reKOMMENDATIONER og chartre, som afgørende har formet teori og praksis i forhold til forståelsen af kultur(arv) og konserveringen af den.⁹

I Unesco fik FN-grundtanken den drejning, at kendskab til og forståelse af andres kultur er forudsætningen for fred i verden; en antagelse som især globaliseringen har føjet nye perspektiver til, og som har medvirket til, at begreber som kulturel identitet, kulturel diversitet og kulturel pluralisme blev nøglebegreber i internationale politiske tiltag i slut-

ningen af det 20. århundrede.¹⁰

Helt afgørende er introduktionen af begrebet verdensarv (*world heritage*).¹¹ Forestillingen om en verdensarv bygger på den antagelse, at kultur og de (materielle) spor den afsætter, er et fælles anliggende. Tanken om kultur som et fælles anliggende er tidligst nedfældet i en folkeretlig aftale i 1758, som bl.a. opstiller retningslinier for beskyttelse af monumenter og kunstværker i krigstid.¹² Den begyndende bevidsthed om betydningen af at beskytte genstande og monumenter opstår i Oplysningstiden og er tæt knyttet til det ny begreb: *nationen*, som opstår på ruinerne af den feudale, absolutistiske stat.¹³

FORESTILLINGEN OM NATIONAL IDENTITET

Det er vigtigt at være opmærksom på, at forestillingen om nationen og national identitet, som gradvist opbygges efter de store borgerlige revolutioner, opererer med et stærkt begrænsende (og begrænset) kulturbegreb. Det var, som Hardt og Negri påviser, tæt forbundet med projektet at skabe en ny magtstruktur i de territoriale områder, som stadig eksisterede, efter at de feudale stater var gået i opløsning og deres despoter styrtet. Det kulturbegreb, som blev konstrueret til det formål, har haft langtrækkende konsekvenser, som man er nødt til at kende, for at blive i stand til at forholde sig til nutidens juridiske dokumenter på kulturbevaringsområdet. Afgørende er, at forestillingen om en national identitet stadig er et stærkt element selv i nutidens bestræbelser på at beskytte og bevare kunstværker, genstande og monumenter, selv om man måske kan hævde, at forestillingen om national identitet ikke længere har de oprindelige, entydige nationalistiske, ekskluderende konsekvenser.¹⁴

Selv med det udgangspunkt er det væsentligt ikke at overse, at 1700-tallets kobling af det nye begreb 'nation' og kultur og de tidlige bestræbelser på at beskytte kulturens genstande, var grundlaget for de følgende århundreders eurocentrisme, kulturimperialisme og racisme. Uden at gå ind i ideologiske diskussioner om 'nationen' i forskellige historiske kontekster, kan man konstatere, at de begreber og forestillinger, som er grundlæggende redskaber i nutidens kulturforvaltning har deres forudsætning i konstruktionen af nationalstaten.

Det var især den ideologiske iklædning, som den tyske oplysningsfilosof Johann Gottfried Herder gav nationalstaten, som har formet de forestillinger om identitet og kultur, som danner grundlag for den begrebsmæssige og organisatoriske struktur i nutidens kulturforvaltning. Herder definerede nationen og national identitet som et produkt af en oprindelig enhed beroende på territorial og historisk kontinuitet.¹⁵ Det resulterede i et statisk kulturbegreb, defineret af historisk kontinuitet og et bestemt æstetisk værdisæt. Som Hardt og Negri gør opmærksom på, udvikledes disse forestillinger i Europa på et tidspunkt, da europæerne var på vej til at spille en dominerende rolle i verden i kraft af kolonisering og industrialisering. Den europæiske nationalstat blev i den udvikling en maskine, som producerede "andre"¹⁶ – en karakteristik, som stadig har gyldighed, ikke mindst i forhold til identitet og kultur.

KULTURMØDET

Antropologen James Clifford bekræfter billedet af det 20. århundredes kulturbegreb som hovedsageligt bestemt af tre (globale) faktorer: kolonialismen, de verdensomspændende konsekvenser af den industrielle kapitalisme

6 og følgerne af to verdenskrige. Cliffords tese er at de omfattende sociale, politiske og økonomiske omvæltninger, som udviklingen medførte, bl.a. betød en stigende mobilitet.¹⁷ I princippet er bevægelse, mobilitet, forudsætningen for mødet med andre kulturer, som i sig har et utopisk element, som havde været til stede siden de store europæiske opdagelsesrejser havde åbnet for en gradvist hyppigere kontakt med andre folkeslag og kulturer. Den historiske realitet er imidlertid, at europæernes barbari og grådighed overalt udslettede kulturer, undertrykte, udbyttede og koloniserede 'de fremmede'. Antropologien var i 1800-tallet en ny og nyttig disciplin i legitimeringen af den kolonialistiske ekspansion. Antropologien præsenterede ikke-europæiske folk og kulturer som underudviklede europæere i en progressionistisk evolutionsteori, som hævdede at alle folkeslag og kulturer stræbte efter den samme 'civilisation' som den, europæerne havde skabt.

Man kan hævde, at der ligger en dialektik i hele den udvikling, og at kendskabet til andre og andre kulturer også er den første forudsætning for en ændret bevidsthed. Det gælder ikke mindst i en tidsalder, hvor kulturmødet ikke længere er betinget af kolonisering, men af en udvikling, hvor bl.a. (informations) teknologien og migrationerne har fremmet en ikke tidligere set mobilitet, som i høj grad aktualiserer og fornyer diskussionerne om kulturbevaringens begreber og organisationer.

KULTURBEVARING OG DEN INTERNATIONALE ORDEN

På baggrund af især 2. verdenskrig – ikke alene under indtryk af de massive ødelæggelser af kulturav, men først og fremmest på baggrund af den erkendelse, at internationale konflikter endnu engang var endt i krig – fremstod

nødvendigheden af at styrke bevidstheden om fælles interesser og en fælles kultur(arv) sammen med en bredere forståelse af begrebet særligt tydeligt. Man kan vælge at se den organisatoriske og begrebsmæssige struktur, som stræbte efter at styrke indsatsen på kulturområdet, som en slags modgift mod tidligere tiders nationalistiske og kolonialistiske forestillinger om kultur. Alene introduktionen af begrebet "verdensarv" som forudsætter erkendelsen af et fælles ansvar og ligeværdighed taler for en sådan tolkning. Alligevel ligger grundlaget for selve tankegangen om en verdensarv i de historiske strukturer, som kort er forsøgt skitseret, og som gør det nødvendigt at overveje nøje, hvordan begreberne tolkes og bruges. Det er præcis den bevidsthed, som siden begyndelsen af 1990'erne har afstedkommet diskussioner om de grundlæggende begreber især i forhold til Verdensarvkonventionens tekst.¹⁸

For mennesker, der lever i begyndelsen af det 21. århundrede, er det relevant at stille spørgsmålet: er eksempelvis Verdensarvkonventionen (eller et hvilket som helst andet af de internationale juridiske dokumenter på kulturområdet) og forestillingen om det fælles ansvar i beskyttelsen af kultur et utopisk projekt, – eller formuleret på en anden måde: er Verdensarvkonventionen et forældet instrument, som i globaliseringens tidsalder har udspillet sin rolle, eller er det tværtimod et fremtidsrettet instrument, som kan bidrage til international – måske er det nødvendigt at sige global – forståelse mellem folkene, i overensstemmelse med det store overordnede mål (FN og Unesco). I historisk lys er et positivt svar kun muligt, hvis betydningen af de begreber, de opererer med og tolkningen af dem, fortsat er til debat, og omdefineres og udvides i takt med, at verden ændrer sig.

UDDANNELSESPØRGSMÅLET

Bestræbelserne på at etablere et effektivt system til beskyttelse af kultur efter 2. verdenskrig og fremme det internationale samarbejde omfattede ikke mindst initiativer til at etablere uddannelser inden for konservering. Traditionelt havde konserverende behandlinger været en slags bibeskæftigelse for kunstnere og håndværkere af forskellig art.¹⁹ Der eksisterede ingen formaliserede uddannelser før 1930'erne, og de initiativer, der begyndte i mellemkrigstiden, blev effektivt stoppet af 2. verdenskrig.

Behovet for retningslinier og formaliserede uddannelser inden for konservering blev allerede drøftet på Unescos 9. generalforsamling i New Delhi i 1956, som også tog beslutning om at oprette et internationalt center til fremme af bevaring af kulturarv. Den beslutning udmøntede sig tre år senere i oprettelsen af ICCROM (se indledningen). Et af centrets kerneområder har siden 1966 været at tilrettelægge internationale uddannelsesprogrammer inden for en række konserveringsdiscipliner.

Siden oprettelsen af ICCROM har uddannelses- og forskningsaspektet af konservering været højt prioriteret internationalt og nationalt med etableringen af en lang række konserveringsuddannelser i løbet af 1960'erne, -70'erne, -80'erne og -90'erne. Den internationale museumsorganisation ICOM har siden sin oprettelse i 1946 også haft en afgørende funktion i forhold til konserveringens teori og praksis, især efter oprettelsen af ICOM-CC (*Committee for Conservation*) i 1965, som udgør et internationalt forum for forskning og videreudvikling inden for konservering. ICOM-CC fremlagde i 1984 en definition af professionen og dens grundlæggende formål,

principper og krav til dens udøvere, som er væsentlig for forståelsen af nutidens konserveringsbegreb.²⁰

Oprettelsen af formaliserede konserveringsuddannelser betegner et afgørende brud med traditionen inden for faget, hvis udøvere tidligere blev oplært i kortvarige meget uensartede forløb alene baseret på praktisk erfaring, og som varierede stærkt fra værksted til værksted og fra institution til institution. Desuden havde de forskellige konserveringsfaglige discipliner meget forskellige forudsætninger, og var generelt omgivet af hemmelighedskræmmeri, hvilket medførte en uensartethed i holdninger og praksis, som har præget faget langt op i det 20. århundrede.

Afgørende for fagets udvikling og for uddannelsernes karakter har især været anvendelsen af tekniske og naturvidenskabelige undersøgelsesmetoder og udviklingen af avanceret teknisk udstyr i konserveringsprocesser, som især har kendetegnet konservering siden 2. verdenskrig. Desuden har udviklingen af den tekniske museologi skærpet opmærksomheden om klima- og lysforhold, luftforurening, håndtering og opbevaring, siden begyndelsen af det 20. århundrede. Den tekniske museologi har i høj grad præget teori og praksis inden for området præventiv konservering, en disciplin der først for alvor har taget form i løbet af de seneste to årtier af det 20. århundrede, og som udgør et væsentligt princip i moderne konservering.

Anvendelsen af naturvidenskabelige metoder i undersøgelser og behandlinger skærpede desuden opmærksomheden for konserveringens muligheder i forhold til tilgrænsende fag som arkæologi, kunsthistorie og historie.²¹ I løbet af det 20. århundrede blev faget stadig mere tydeligt defineret i forhold til naturvidenskabelig metode og teori. De første ek-

sempler på kemikere tilknyttet konserveringsværksteder stammer helt tilbage fra 1888 og er knyttet til arkæologisk konservering.²² Gennem de første tre årtier af det 20. århundrede er der stadig flere eksempler på etableringen af laboratorier i tilknytning til konserveringsværksteder: 1919 British Museum, London; 1920 Det ægyptiske Museum, Cairo, 1925 Louvre, 1928 Fogg Art Museum, Boston;²³ 1931 National Gallery, London; 1933 The Courtauld Institute; og en række flere op gennem 1930'erne, -40'erne, og -50'erne.²⁴ Fogg Art Museum's Technical Department stod desuden bag udgivelsen og redigeringen af et af de tidligste tekniske konserveringstidsskrifter: *Technical Studies in the Field of Fine Arts*, som udkom fra 1932.

PROFESSIONALISERINGEN AF KONSERVATORFAGET

Resten af århundredet er videreudviklingen af de teknisk-naturvidenskabelige undersøgelser og behandlingsmetoder konserveringsfagets omdrejningspunkt, og man kan næsten tilføje: dets berettigelse. Det er især i forhold til de aspekter, at fagets selvforståelse og professionalisering vokser frem i løbet af det 20. århundrede.

Det er også i tilknytning til disse første laboratorier, at de tidligste systematiserede konserveringsuddannelser etableres. Fra 1933 uddannedes eksempelvis malerikonservatorer ved The Courtauld Institute of Art, og i 1937 etableredes en uddannelse for kulturhistorisk konservering ved Institute of Archeology, som også var tilknyttet London University. I 1935 etableredes en akademisk konserveringsuddannelse ved Wiens kunstakademi, og i 1939 var Istituto Centrale per Restauro etableret i Rom.

Tiden efter 2. verdenskrig var især præget af bestræbelserne på at skabe nogle overordnede fælles instrumenter i kulturbevaring, som især foregik i regi af Unesco og ICCROM. Desuden har de internationale ngo'er ICOM og ICOMOS haft afgørende betydning både for den tiltagende offentlige interesse i bevaring, og i professionaliseringen af konserveringsfaget bl.a. i kraft af formuleringen af etiske regelsæt. Andre vigtige initiativer lige efter krigen var bl.a. stiftelsen i 1950 af The International Institute for the Conservation of Museum Objects, der senere ændrede navn til det nuværende IIC, The International Institute for the Conservation of Historic and Artistic Works.²⁵

IIC har siden 1952 bl.a. udgivet et af konserveringens helt centrale tidsskrifter, *Studies in Conservation*, der var en videreførelse af den idé, som Fogg Art Museum virkeliggjorde allerede fra 1932 med tidsskriftet *Technical Studies in the Field of Fine Arts*. Udover sin centrale rolle i konserveringsfagets udvikling har de to tidsskrifter også haft en afgørende indflydelse på den kunsthistoriske disciplin, der betegnes teknisk kunsthistorie, som især gennem 1960'erne, -70'erne og -80'erne har bidraget væsentligt til den kunsthistoriske forskning.

Det er også IIC, der siden 1955 har udgivet AATA (*Art and Archeological Technical Abstracts*), som har bidraget til tværfagligt samarbejde ikke alene for konservatorer, men også for arkæologer, kunsthistorikere og en række naturvidenskabelige discipliner. I takt med konserveringens teknologiske og metodologiske udvikling har konservering etableret sig som en tværdisciplinær videnskabelig disciplin af afgørende betydning for en række akademiske discipliner, der – også – beskæftiger sig med den materielle kultur.

I løbet af 1970'erne og -80'erne begyndte der igen at etableres konserveringsuddannelser på højt niveau på universiteter og kunstakademier rundt omkring i Europa – eksempelvis ved kunstakademiet i Stuttgart, ved universiteterne i Cambridge, Cardiff og Durham, ved Sorbonne Universitet, kunstakademiet i Dresden, kunstakademiet i København, universitetet i Madrid, kunstakademiet i Bern, Gøteborg Universitet, i Portugal, Grækenland og senest i Norge ved Oslo Universitet.²⁶

Det er interessant – ikke mindst i forhold til den danske konservatorskole og diskussionen om konservators status i det akademiske system – at de formaliserede og systematiserede konserveringsuddannelser i 1930'erne og igen i løbet af 1970'erne og -80'erne er etableret i regi af universiteter og kunstakademier, uden nødvendigvis at have status som højere uddannelser.

KONSERVERING – HÅNDVÆRK ELLER AKADEMISK DISCIPLIN?

Diskussionen om hvorvidt konservering var et håndværk lært på den traditionelle måde i et lærer-elev forhold med vægt på praktisk erfaring og håndværksmæssige færdigheder, eller en videnskabelig disciplin med undervisning på universitetsniveau begynder først i 1970'erne og bliver stadig mere hårdt trukket op i takt med etableringen af stadig flere konserveringsuddannelser. Spørgsmålet blev i særlig grad sat på spidsen i Tyskland, hvor man i 1980 etablerede en 'restauratoruddannelse' som en ren håndværksuddannelse organiseret under det tyske håndværkerforbund, samtidig med at konservatorer blev uddannet på universitetsniveau organiseret under det tyske konservatorforbund.²⁷

Udviklingen afspejler nye tendenser i faget,

som allerede var begyndt at gøre sig gældende tidligt i det 20. århundrede, hvor konserveringens traditionsbestemte tætte forbindelse til udøvende kunstnere og håndværkere efterhånden blev afløst af en ændret opfattelse af konservering som en videnskabelig disciplin. Oprettelsen af uddannelser i forbindelse med naturvidenskabelige laboratorier på en række konserveringsværksteder i løbet af 1930'erne var et led i den udvikling, som kom til at få afgørende indflydelse på tilrettelægningsen af uddannelserne senere i århundredet. Men det er først med bestræbelserne på en overordnet definition af professionen, at grundlaget var til stede for en officiel anerkendelse af konservering som en højere uddannelse. ICOM-CCs definition af professionen i 1984 har gennem ICOM vundet tilslutning af konservatorer over hele verden. Afgørende er det i denne sammenhæng, at retningslinierne beskriver en uddannelse som ekvivalerer en universitetsuddannelse.²⁸

Et andet centralt spørgsmål i diskussionen om uddannelsen af konservatorer har været foranlediget af det teoretiske og metodiske grundlag i de akademiske konserveringsuddannelser. Overordnet tegner der sig efter 2. verdenskrig to hovedtendenser.

NATURVIDENSKAB ELLER HISTORISK – ÆSTETISK DISCIPLIN?

Den ene hovedtendens er tæt forbundet med anvendelsen af naturvidenskabelige metoder og avanceret teknologi i dokumentation, diagnostisering og behandlinger, som allerede begynder tidligt i århundredet. Den anden kan forbindes til den ændrede bevidsthed, som afspejledes især i ICCROM, hvor uddannelse var hovedmålet, og hvor det ikke mindst var ICCROMs mangeårige leder Paul Philippots

10 opfattelse af konservering som en historisk og æstetisk disciplin, der kom til at præge udviklingen.²⁹ Philippot formulerede allerede i begyndelsen af 1970'erne et særdeles fremsynet uddannelseskoncept, som tog udgangspunkt i konserveringens historie og teori.³⁰

Heri støttede han sig til *Restauro Critico* bevægelsen og Cesare Brandis teorier, som udgjorde rammen for teoridannelserne i konservering gennem 1960'erne og -70'erne. Benedetto Croces historiefilosofi, som bygger på opfattelsen af historien som kilde til forståelse af mennesket, var det ideologiske grundlag i Brandis teorier. De bidrog bl.a. til at styrke forestillingen om kunst- eller kulturgenstanden som en 'tekst', hvis aflæsning konservatorer har en væsentlig indsigt i og indflydelse på, og som forudsætter en historisk-kritisk tilgang.³¹

De to forskellige akademiske traditioner – den naturvidenskabelige over for den humanistiske – kom således til at præge konserveringsfaget. Det har til tider afstedkommet faglig uenighed, men har først og fremmest betydet, at bevidstheden om konserveringsfagets større perspektiver er blevet skærpet. Det har bl.a. sat sig spor i udviklingen af undervisningsprogrammerne i en række europæiske konserveringsuddannelser, hvor de historiske og teoretiske discipliner har fået mere plads i løbet af de seneste årtier, ikke på bekostning af de tekniske discipliner, men som et nødvendigt supplement til og perspektivering af dem.

I takt med denne udvikling har der især i løbet af de sidste to årtier begyndt at udvikle sig en kritisk reflekterende holdning til såvel fagets praksis defineret af dets naturvidenskabelige grundlag, som til dets teoretiske grundlag.

Udfordringen af traditionelle forestillinger om museers rolle og funktion i samfundet og

kulturgenstandes definition og identitetsskabende perspektiver, som bl.a. har præget den teoretiske museologi fra omkring midten af det 20. århundrede har sammen med den skærpede bevidsthed om konservering som en æstetisk og historisk disciplin, bidraget til den kritiske refleksion over konserveringens mål og midler og konserveringens rolle i nutidens samfund, som tydeligt præger udviklingen i konserveringsfaget ved overgangen til det 21. århundrede.

Diskussionerne på internationalt kulturpolitisk plan, især om definitionen af begrebet 'kulturarv', som afspejles i en række af Unescos kulturpolitiske tiltag (bl.a. i udgivelsen af en række rapporter, hvis kerne er omdefinering af kulturarvsbegrebet: *Our Creative Diversity*, 1995, og verdenskulturrapporterne 1998, 2000, 2002), er centrale i konserveringsfaget ved årtusindskiftet.³² I takt med de udviklede forestillinger om betydningen af 'kulturarv' og nødvendigheden af at beskytte den, har tilsvarende konserveringsbegrebet ændret sig fra en naturvidenskabeligt baseret, teknisk disciplin til et aspekt af kulturbevaring, hvor vægten i højere grad ligger på genstandes, monumenters og kunstværkers betydning og sammenhæng frem for på isolerede tekniske problemer.³³

MOD EN EUROPÆISK KONSERVERINGSUDDANNELSE

På baggrund af denne stadige udvikling i konserveringsfaget, som har haft afgørende indflydelse på undervisningsprogrammerne og styrkelsen af konserveringsfagets videnskabelighed, er kravene om officiel anerkendelse af de akademiske konserveringsuddannelser som højere uddannelser på universitetsniveau blevet skærpet igennem 1990'erne. Et af pej-

lemærkerne er ECCOs (*European Confederation of Conservator-Restorer's Organisations*) formulering i 1993 af professionens retningslinier, som alle europæiske konserveringsorganisationer har tilsluttet sig, og som understreger nødvendigheden af at etablere konserveringsuddannelser på universitetsniveau.³⁴

På EU topmødet i Pavia i 1997, som havde temaet: 'Preservation of Cultural Heritage: Towards a European profile of the Conservator-Restorer', og hvis formål var at formulere fælles europæiske retningslinier for konservering af kulturarv, vedtoges det såkaldte Pavia-dokument. Heri anbefales i artikel 1: "The recognition and promotion of Conservation-restoration as a discipline covering all categories of cultural property and taught at university level or recognised equivalent, with the possibility of a doctorate."³⁵ Der er således tale om en yderligere skærpelse af kravene til konserveringsuddannelser med vægt på nødvendigheden af forskning. Pavia-dokumentet markerer det første skridt i en fælles europæisk enighed i koordinering af konserveringsuddannelserne på universitetsniveau.³⁶

En udløber af Pavia-dokumentet var stiftelsen af ENCoRE (*European Network of Conservation-Restoration Education*) i 1997, et europæisk uddannelsesnetværk, med det formål at fremme forskning og uddannelse inden for konservering af kulturarv baseret på ECCOs retningslinier og Pavia-dokumentet.³⁷ Senest har ENCoRE, på sin generalforsamling i 2001, vedtaget retningslinier for konserveringsuddannelser på universitetsniveau, i overensstemmelse med Bologna-dokumentet, som samordner de Europæiske universitetsuddannelser,³⁸ hvilket overordnet set ikke alene fremmer det videnskabelige niveau inden for konservering, men også mobiliteten.

På trods af, at der på europæisk plan er etableret en lang række konserveringsuddannelser med samme omfang og videnskabelige niveau som universitetsuddannelser, er konserveringsprofessionen kun ganske få steder omfattet af lovgivning, der beskytter den akademiske uddannelse som konservator.

I 1999 blev på ECCOs initiativ iværksat en europæisk undersøgelse til belysning af det juridiske grundlag for reguleringen af bevaringen af kulturarv og i særdeleshed konservatorens ansvar og forpligtelser. Resultatet af undersøgelsen er foreløbig publiceret i Apel-rapporten³⁹ og viser, at den eksisterende lovgivning til beskyttelse af kulturarv i de 14 lande, der var med i undersøgelsen, kun i enkelte tilfælde omfatter lovgivning for konservering og restaurering. Det betyder, at konservatorens juridiske ansvar og forpligtelser i forhold til øvrige involverede parter ikke er defineret. En afgørende forudsætning herfor er en klar, fælles definition af konservatorers professionelle status og fælles procedure i konserveringsprojekter. Apel-rapporten anbefaler vedtagelse af fælles principper og fælles lovgivning som bl.a. omfatter professionens status i det europæiske uddannelsessystem. Det mål betegner uden tvivl det næste skridt i konserveringsfagets professionalisering.

KONKLUSION

I foråret 2000 blev Konservatorskolens forskning evalueret af en international bedømmelseskommitte.⁴⁰ Konklusionen af evalueringen var, at Konservatorskolens forskning fuldt ud lever op til højeste internationale standard inden for de konserveringsfaglige områder, skolen dækker.⁴¹ Rapporten anbefaler, at Konservatorskolen gives mulighed for indførelse af PhD niveauet i uddannelsen, og at der

- 12 derfor indføres en stillingsstruktur for det videnskabelige personale som på andre højere uddannelsesinstitutioner. Dermed var de videnskabelige forudsætninger for skolens overgang til højere uddannelsesinstitution på plads, og det næste skridt var lovbekendtgørelsen (se note 1).

Da Konservatorskolen blev oprettet i 1973 var uddannelsen stærkt præget af fagets håndværksmæssige og tekniske traditioner. I de 30 år, der er gået, har indsatsen været koncentreret ikke alene om at styrke forskningen men også det internationale samarbejde.⁴² De ændringer, konserveringsbegrebet har gennemløbet i sidste halvdel af det 20. århundrede og som er forsøgt beskrevet her, er klart afspejlet i Konservatorskolens historie. Generelt er de europæiske konserveringsuddannelser i stigende antal blevet akademiske eller er på vej til at blive det. Der er tale om 5-årige uddannelser med en struktur og titulatur som på universiteterne (BA, MA, PhD.).

Det har først og fremmest betydet, at konservatorer er trænet i kritisk tænkning og er i stand til at se langt ud over de tekniske og materielle aspekter, som konservering også angår, og som de også behersker. Der ligger de afgørende fornyelser i faget – måske mere end i udviklingen af nye metoder og materialer, som stadig er og fortsat vil være centralt i konservering. Evnen til at operere med de større perspektiver fremmer bl.a. det tværfaglige samarbejde ikke alene mellem de forskellige konserveringsfaglige discipliner, men også med kunsthistorikere, arkæologer, etnologer, arkitekter, historikere og andre discipliner, der beskæftiger sig med kultur og kulturarv.

Måske er de to mest centrale ord i konserveringsfaget i de seneste to årtier: forandring og indflydelse. Forandring, eftersom konservering ikke længere kun drejer sig om teknis-

ke løsninger af tekniske problemer. Indflydelse, fordi konservatorer stadig oftere befinder sig i situationer, hvor de er nødt til at introducere nye måder at tænke og handle på, ikke mindst i forhold til præventive foranstaltninger, som ofte berører alle funktioner i en institution. Med den indsigt, konservatorer har i kulturgens standes materiale, de materielle spor og deres kontekst, er det også nemt at forestille sig konservatorer som kuratorer.⁴³ Nutidens konservatorer har både den teoretiske indsigt og de nødvendige (begrebsmæssige) redskaber – og dermed også forpligtelsen – til at deltage i og påvirke diskussionen om, hvordan samfundet opfatter og bruger kultur(arv), hvad vi gør ved de materielle genstande – både i konserverende behandlinger og i formidlingsammenhæng, og hvilken betydning det har for den politiske, sociale og økonomiske udvikling i samfundet.

NOTER

1. Lovbekendtgørelse nr. 889 af 21. september 2000. Bekendtgørelse om lov om videregående uddannelser m.v. under Kulturministeriet. Loven trådte i kraft med Bekendtgørelse nr. 205 af 27. marts 2003
2. Charter of the United Nations, www.un.org se også UNESCO Constitution www.unesco.org. Grundtanken kan f.eks. sammenfattes med et par citater fra FN's charter, artikel 1: "To maintain international peace..." og 2: "To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples."
3. Information om de enkelte organisationer findes på : www.iccom.org, www.icom.org, www.icomos.org. Ngo'erne er en vigtig konstruktion i nutidens civile samfund, ikke mindst i en udvikling, hvor de globale markeds kræfter i

- stadig stigende omfang dominerer sektorer, som tidligere var varetaget af 'offentligheden', men som i overensstemmelse med den herskende nyliberalistiske ideologi privatiseres, og derved gøres til genstand for privat profitspekulation. Ngo'erne er en modvægt mod den tendens. Ngo'ere opererer i nutidens samfund på alle niveauer: lokalt, nationalt og globalt.
4. Beate Federspiel: Bevidstheden om kulturarv og incitamenten til bevaring, *Nordisk Museologi*, nr 2, 1998, s. 3–16
 5. Our Creative Diversity. The Report of the World Commission on Culture and Development. UNESCO, 1995, 1996 Culture, Creativity and Markets. The World Culture Report 1998. UNESCO Publishing 1998 Cultural Diversity, Conflict and Pluralism. The World Culture Report 2000. UNESCO Publishing 2000 United Nations Year for Cultural Heritage, www.unesco.org (se især Cultural Policy Resources) Beate Federspiel: "Our Creative Diversity" and contemporary issues in conservation, i: ICOM-CC, 12th Triennial Meeting, 29 August–3 September 1999, Preprints, Vol.I, p.166–171 Beate Federspiel, 1998
 6. Daniel Bluestone: Challenges for Heritage Conservation and the Role of Research on Values. pdf fil : www.getty.edu/conservation/resources/reports Nicholas Stanley Price i ICCROM Newsletter, nr. 27, October 2001 (from the Director-General's desk), og ICCROM Newsletter, nr.28, September 2002 (from the Director-General's desk) Beate Federspiel: The Definition of the Conservation Profession, and its Field of Operation. Past Practice – Future Prospects. British Museum, Occasional Paper 145, 2001, p.75–80
 7. Michael Hardt, Antonio Negri: *Empire*, Harvard University Press 2001
 8. Hardt og Negri, 2001, kap.1.1. World Order, 3–21
 9. Til orientering om de internationale dokumenter på kulturområdet se f.eks.: www.unesco.org, hvor der udover selve teksternes ordlyd også findes historisk baggrundsmateriale
 10. Beate Federspiel, 1999
 11. Begreberne 'world heritage' og 'cultural heritage' optræder først efter 1945 i den internationale terminologi på kulturområdet. Brugen af begreberne afspejler en forestilling om de store historisk og æstetisk definerede kulturmindestykker som et fælles anliggende for hele menneskeheden. Det udgør grundtanken i den internationale lovgivning på kulturområdet, selv om kriterierne for at noget defineres som 'verdensarv' har været og stadig er stærkt omdiskuterede. Selv om begrebet verdensarv omfatter både kultur og natur, er det alene de kulturelle aspekter, der behandles her.
 12. 'Le Droit des Gens' er formuleret af den schweiziske jurist Emmerich de Vattel i 1758, og er den første folkeretlige aftale om kulturarv i krigstid og dermed forløberen for Haagkonventionerne, af hvilke den første stammer fra 1899. Jukka Jokilehto: *A history of Architectural Conservation*. I–III. D.Phil Thesis, University of York. 1986, Vol II, p. 412. Publiceret i en forkortet udgave: Jukka Jokilehto: *A History of Architectural Conservation*. Butterworth-Heinemann 1999
 13. Hardt og Negri, 2001, kap.2.2. Sovereignty of the nation-state, (p.93–113) Benedict Anderson: *Imagined Communities*. London 1994 (1.ed. 1983), kap.1
 14. Med det forbehold, at det ikke blot er uhyre vanskeligt at analysere, men tilmed umuligt at definere begreberne nation, nationalitet og nationalisme, karakteriserer Benedict Anderson nutidens forestilling om nationalitet og national identitet som et socio-kulturelt fænomen, som alle 'har' – ligesom alle har et køn, mens de tidligere nationalistiske/kolonialistiske undertø-

- ner ikke længere er afgørende. "The reality is quite clear: the 'end of the era of nationalism' so long prophesied, is not remotely in sight. Indeed, nationness [senere defineret som nationalitet] is the most universally legitimate value in the political life of our time." (Anderson, 1994, s.3)
15. Hardt og Negri, 2001, p.100–101
 16. Hardt og Negri, 2001, p.115
 17. James Clifford: *Routes. Travel and Translations in the late 20th century*. Harvard University Press, 1997. Prologue. In *Medias Res*, p.1–13
 18. I 1992 tog Verdensarvkomiteen initiativ til to internationale konferencer om autenticitetsbegrebet, som det er brugt i konventionsteksten, se: K.E. Larsen and N. Marstein (eds): *Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention. Preparatory Workshop*, Bergen, Norway. Oslo 1994, og: K.E. Larsen (ed.): *The Nara Conference in Relation to the World Heritage Convention*. Nara, Japan, November 1994, Publ. by UNESCO, ICCROM, ICOMOS and the Agency for Cultural Affairs, Japan 1995. I 30-året for Verdensarvkonventionen, som blev tiltrådt i november 1972 har der været adskillige drøftelser af konventionens betydning, bl.a. : *World Heritage 2002, Shared Legacy, Common Responsibility*. International Congress organized by UNESCO and the Government of Italy, Venice 11–12 November 2002 : www.whc.unesco.org/venice
 19. Koos Levy-van Halm: *Zur Geschichte der Restaurierung in Holland. Eine Skizze*, i: *Geschichte der Restaurierung in Europa. Akten des internationalen Kongresses "Restaurierungsgeschichte"*, Interlaken 1989, p.97–111; se også: Ulrich Schiessl: *The Conservator-restorer. A short history of his profession and the development of professional education*, i: *Con.B.E.FOR (Conservatori-restauratori di Beni Culturali in Europa: Centri ed Istituti de Formazione)*. Associazione Giovanni Secco Suardo, Lurano, 2000, p.37–61
 20. www.icom.org
 21. *Naturvidenskabelige (især kemiske) undersøgelser af kulturhistoriske og arkæologiske genstande havde allerede fundet sted fra begyndelsen af det 19. århundrede, og var især knyttet til studier af forhistoriske og antikke materialer, men vinder først senere indpas i konser-veringsammenhæng*. Se bl.a. Miriam Clavir: *The Social and Historic Construction of Professional values in Conservation*, *Studies in Conservation*, 43, 1998, s.1–8; og : Ulrich Schiessl: *The Conservator-Restorer: a short history of his profession and principles*. i: *25 Years. School of Conservation. The Jubilee Symposium*, 18–20 May 1998. Det Kongelige Danske Kunstakademi, Konservatorskolen 1998, s.139–156
 22. Schiessl, 1998, s.148
 23. Francisca G. Bewer: *Technical Research and the Care of Works of Art at the Fogg Art Museum (1900 to 1950)*, i: *Past Practice – Future Prospects*, *British Museum Occasional Paper number 145*, ed. By. Andrew Oddy and Sandra Smith, British Museum 2001, s.13–18
 24. Clavir, 1998, og Scheissl, 1998
 25. Om IICs historie og virksomhed se: www.iiconservation.org/info
 26. Ulrich Schiessl: *The conservator-restorer. A short history og his profession and the development of professional education*. *Con.B.E.FOR(Conservatori-restauratori di Beni Culturali in Europa: Centri ed Istituti de Formazione)*. Associazione Giovanni Secco Suardo, Lurano, 2000, s. 37–61
 27. Ulrich Schiessl, 2000
 28. ICOM / CC : *The conservator-restorer: A definition of the profession*, Copenhagen 1984, se især artikel 5 : *Training and education of the conservator-restorer*, www.icom.org
 29. Paul Philippot: *Pénétrer l'art. Restaurer l'oeuvre. Une vision humaniste. Hommage en forme de*

- florilège. Edité par C.Périer-D'Ieteren. Groninghe Eds, 1990. se især: Portrait, s.11–19
30. Paul Philippot: A typology of curricula for training of specialists in conservation ICCROM Newsletter nr.2, 1974, s. 1–2.
 31. Cesare Brandi: Teoria del Restauro. Torino 1977 (1.ed.1963), se også: Jukka Jokilehto: A History of Architectural Conservation. The Contribution of English, French, German and Italian Thought towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property. Ph.D. Thesis. University of York, Institute of Advanced Architectural Studies. September 1986, Vol.II, chapter 21: Towards International Guidelines, s.419–442
 - Paul Philippot: Restoration from the Perspective of the Humanities, i: Readings in Conservation, i: Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Ed. Nicholas Stanley Price et.al. The Getty Conservation Institute. Los Angeles, 1996.
 - Paul Philippot: Historic Preservation: Philosophy, criteria, guidelines, i: Readings in Conservation I : Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Ed. Nicholas Stanley Price et al. The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 1996 s.
 32. Beate Federspiel, 1999
 33. Beate Federspiel, 2001
 34. E.C.C.O. Professional Guidelines and Code of Ethics, 1993: www.ecco-edu.org
 35. ECCO Newsletter, No.4, January 1998, se også: www.ecco-edu/org og www.encor-edu/org
 36. Gaël de Guichen: The Pavia Document: Towards a European profile of the Conservator-restorer, i: Museum International, nr. 199, 1998, UNESCO, Paris, s.55–58
 37. European meeting of the institutions with conservation education at academic level. ENCoRE. Dresden, 8. und 9. November 1997. hochschule für Bildende Künste, Dresden 1997
 38. ENCoRE Newsletter nr. 6, 2002, se også: Clarification of Conservation/restoration Education at University Level or Recognised Equivalent. ENCoRE 3rd. General Assembly 19–22 June 2001, Munich
 39. Appel: Acteurs du patrimoine Européen et Legislation: Survey of the Legal and Professional Responsibilities of the Conservator-Restorer as regards the other Parties involved in the Preservation and Conservation of Cultural Heritage. ECCO and ICCROM, 2001
 40. Kommitteén, der var nedsat af Kulturministeriet, bestod af Dr. Jonathan Ashley Smith, leder af Konserveringsafdelingen ved Victoria and Albert Museum, London; Dr. Judith Hofenk de Graaf, leder af Konserveringsafdelingen ved Instituut Collectie Nederland, Amsterdam; og direktør for Moesgaard Museum i Århus, Jan Skamby Madsen.
 41. Evaluation of the Research of the School of Conservation. Final Report. June 2000. Konservatorskolens arkiv
 42. Den kommende publikation i anledning af Kunstakademiets 250 års jubilæum i 2004, vil bl.a. indeholde et kapitel om Konservatorskolens historie som en af skolerne under Kunstakademiet
 43. Kulturen i Lund arbejder i øjeblikket med et helt nyt udstillingskoncept, kurateret og styret af institutionens konservator i samarbejde med arkæolog, etnolog og historiker. Udstillingen åbner i 2004

SUMMARY

The concept of conservation in the 20th century

The professionalisation of conservation took shape during the 20th century and is marked by the increasing application of advanced technical equipment in examinations and treatments, along with the strengthening of the theoretical and methodological approach, and the establishing of formalized education in con-

- 16 servation. This development is analysed against the background of the international situation after the 2nd World War in particular with regard to the organisational and conceptual structure in the field of culture. The article discusses some of the central concepts in heritage conservation as reflected in legal instruments to protect cultural heritage and their consequences for conservation theory and practice – in particular the notion of 'culture' and 'world heritage' in the age of globalisation.

Beate Knuth Federspiel
Konservator
Konservatorskolen, Det Kgl. Danske Kunstakademi
Esplanaden 34
DK-1263 København K
Fax: +45- 33 74 47 77
E-mail: bkf@kons.dk